

גליון יש לחקור

פרשת עקב
תש"פ לפ"ק

גליון זה נתנדב

ע"י איש היקר אוהב חסד ורודף חסד הרבני הנכבד
ר' ישראל רייך שליט"א
וזכות זה יגן עליו ועל בני ביתו להתברך בכל מילי דמיטב

מחיר ההנצחות הוא רק " 100 " לשבוע

להערות והארות ולנדבות, או לקבל הגליון בדוא"ל
יש לפנות
1965 60th st
Brooklyn ny 11204
181syesh@gmail.com
708-929-1818

ע"י

לוי יצחק בלאמו"ר הרה"ג ר' שלום דוב שנעק שליט"א

בענין שיעורי התורה

שאלות ויסודות שיתבררו בתוך הדברים

- א] בהחידוש של הערוך לנר שהחיסים של א"י טעימות יותר ולכן אכילתן מהירה יותר וכן לגבי גפן צ"ל שהיין של ארץ ישראל סמיך יותר.
- ב] בהקשיא דהלא הך קרא בא ללמדנו שבח ארץ ישראל ואיזה שבח יש במה שמשערין שיעורין בפירות הללו,
- ג] בהחקירה בעיקר כל הנך שיעורים שניתנו למשה בסיני האם עיקר השיעור נאמר בעצמו בלא שום דוגמא ומשל ומה שניתן בסיני למדוד כשיעור פרי הזית הוא להקל על המעיין לידע איזה שיעור יעדה תורה, או דנימא שבסיני ניתן הזית להיות המידה תלויה בו כזית.
- ד] נפק"מ א' אם בזמן הזה דנשתנו השיעורים ונתקטנו הזיתים אם נשתנו גם שיעורי התורה או לא.
- ה] בהחידוש של הקהילות יעקב דלא אמרינן נתקטנו הביצים אלא כשיש סתירה בין ב' שיעורים.
- ו] נפק"מ ב' אם יש סימן לשיעור ונמצא שאינו מדויק אם צריך לדקדק שיהיה מדויק או לא.

ביום הכפורים, ומסיק שם הבאמת כל הנך שיעורי הלכה ממשה מסיני נינהו וקרא אסמכתא בעלמא.

יש להקשות ⁴ דהלא הך קרא בא ללמדנו שבח ארץ ישראל, ואיזה שבח יש במה שמשערין שיעורין בפירות הללו. ⁵

ויש לתרץ ע"פ החקירה הבאה. ⁶

יש לחקור בעיקר כל הנך שיעורים שניתנו למשה בסיני, האם עיקר השיעור נאמר בעצמו בלא שום

ארץ חמה ושעורה וגפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ודבש [דברים ח' ח']. ¹

בגמ' במסכת עירובין [ד' ע"א] ² אמר רב חנין כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר, חטה ³ לבית המנוגע וכו' שעורה דתנן עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל, גפן כדי רביעית יין לנזיר, תאנה כגרוגרת להוצאת שבת, רמון דתנן כל כלי בעלי בתים שיעורן כרמונים, ארץ זית שמן ארץ שרוב שיעוריה כזיתים, דבש ככותבת הגסה

מקורות וביאורים

¹ היות שזה סוגיא ארוכה ועמוקה ואין זמן מספיק לעיין ולהאריך בזה, נא לדון לכף זכות על כל שגויה וטעות ואי"ה עוד חזון למעוד. ² ובגמ' ממסכת סוכה [ה' ע"ב].

³ והעיר הערוך לנר (סוכה שם) שאף שבשיעורי גודל הפירות כזית כמוציא רמון מצינו חילוק בין פירות ארץ ישראל לפירות חוץ לארץ, אבל הרי הוזכרו כאן כמה שיעורים שלא השתערו בגודל, כגון לגבי החיסים שניתנו לשער בהן אכילת פרס שהשיעור הוא בפת חיטין, ובה לא מצינו חילוק בין פת חיטי ארץ ישראל לפת מחיטי חוץ לארץ, וביאר שצריך לומר שהחיסים של א"י טעימות יותר ולכן אכילתן מהירה יותר וכן לגבי גפן שהוא שיעור רביעית יין כתב שצריך לומר שהיין של ארץ ישראל סמיך יותר [כמבואר בתוס' ו ע"א ד"ה גפן] שהשיעור תלוי בסמיכות הנזול, וכעין זה כתב השפת אמת.

⁴ וכן יש להקשות [כך הקשה החתם סופר שו"ת או"ח קפא] דהא הפסוק כאן נאמר על פירות שנשתבחה בהם א"י, וכידוע שהפירות שנשתבחה בהם א"י היו גדולים הרבה יותר מפירות שבשאר מקומות, דהלא ברכתן של ישראל היה חטים ככליות, ועדשים כדינרי זהב, ומסתמא כל הפירות ככה, ועיי' כתובות [ק"ב ע"א] אפרסקא כאילפוס וקטופי כעגילו, וא"כ קרא ארץ חטה ושעורה וכו' דכולו לשיעורא נאמר והרי קרא מיירי בפירות של א"י ואיך נשער בחוש שהיו גדולים מאד, ובלאו הכי נמי דוחק גדול לומר שהיו הבית דין צריכים להביא להם פירות ממדינות נכריות לשער בהם שיעור תורת משפט אלקי הארץ הקדושה, וגם הקרא אינו סובל דהרי מיירי בפירות של ארץ ישראל וברכותיה. וגם קשיא זו יש לתרץ ע"פ החקירה עיין לקמן בנפק"מ א'.

⁵ וברש"י [שם ד"ה לשיעורין] כתב וז"ל הפסוק מדבר בשבחה של א"י שאפילו בדברי תורה צריכין לשער בפירותיה איסורין שבתורה עכ"ד, ומשמעות דבריו הוא דהמעלה היא שהתורה זקוקה לפירות א"י לפרש שיעורי הלכותיה, דאלו שבעת המינים פירות שנשתבחה בהן א"י המה. ואינו מובן היכן מצינו שהתורה זקוקה לפירות אלו הלא אין זה דין תורה לשער בפירות אלו, דבפשוטו שיעורים דכזית וכגרוגרת אין זה עצם דין השיעור אלא שזית וגרוגרת המה רק היכא תמצא לידע השיעור.

ועיין בריב"ש [סי' רצ"ד] שכתב על סוגיא הנ"ל וז"ל אמרינן התם דאסמכתא בעלמא הוא, דהא לא כתיבי בההוא קרא אלא הלכתא נינהו וקרא אסמכתא בעלמא דהא לא בהכי משתעי קרא אלא בשפרא דארץ ישראל עכ"ל, הרי דלדברי הריב"ש נמצא דלפי ה"ד באמת אין ענין שבח הארץ לכאן ומחמת זה גופא חזר בו הש"ס מלומר דקרא מיירי בשיעורין, אבל ברש"י מפורש דאף להס"ד יש בזה שבח הארץ, והקשיא הוא דאיזה שבח יש בזה, דהא מה שתולה בהפירות של ארץ ישראל לא הוה רק היכא תמצא.

⁶ בשו"ת חכם צבי [ליקוטים ס קל"ז] מביא מתשובות יד אליהו דאם יש הפרש קבוע בין פירות שבארץ לפירות שבחוזה לארץ, אין משערין אלא לפי פירות הארץ עכ"ד, ומדבריו נראה שהוא נלמד מהך קרא דשיעורי תורה נתלו בשבח הארץ אשר לפי"ז הרי ניחא היטב דבאמת נתחדש בזה שבח הארץ שיעורי תורה תלויין בפירותיה כי באמת שבח הארץ הוא דרך ע"פ פירותיה נקבעים השיעורים.

ואף דכל דבריו מכוונים רק בשיעור הגרוגרת, אך בשאר שיעורי תורה משערים לפי מקומו ושעתו, אכן הרי מבואר בדברי היד אליהו לחלק בין גרוגרת לשאר שיעורים דגרוגרת של א"י חלוק באופן מופלג משאר גרוגרות ולכן משערים לפי גרוגרת שבא"י וא"כ י"ל דבאמת כן הוא הדין אף בשאר פירות דאילו ישנתו באופן מופלג מפירות שבא"י יהא נקבע השיעור לפי פירות שבא"י וניחא מאד מה דיש בזה שבח א"י.

אבל בחכם צבי [שם] ובאחרונים נחלקו על היד אליהו שאין משערין שיעורי תורה לפי פירות שבארץ ישראל, וא"כ שוב צ"ע איזה שבח ארץ ישראל יש במה ששיעורי תורה נתלו בפירות שגדלין בה.

צד ב' הוא ⁷ שבסיני ניתן הזית וכן שאר כל פירות שמודדין בהם, להיות המידה תלויה בו.

והנפקא מינה.

נפק"מ א' ⁸ אם בזמן הזה דנשתנו השיעורים ונתקטנו הזיתים, אם נשתנו גם שיעורי התורה או לא. ⁹

לצד א' דכל השיעורים נאמרו בעצמו בלא שום דוגמא ומשל, ומה שניתן בסיני למדוד כשיעור פרי הזית לא הוה אלא להקל על המעיין

דוגמא ומשל, ומה שניתן בסיני למדוד כשיעור פרי הזית הוא להקל על המעיין לידע איזה שיעור יעדה תורה, או דנימא שבסיני ניתן הזית להיות המידה תלויה בו כזית.

צד א' הוא דכל השיעורים נאמרו בעצמו בלא שום דוגמא ומשל, ומה שניתן בסיני למדוד כשיעור פרי הזית אין זה משום דבאמת שיעורא תליא בכריית הזית, אלא הוא להקל על המעיין לידע איזה שיעור יעדה תורה.

מקורות וביאורים

⁷ וכצד זה משמע ממה דנתן בכלים [פי"ז מ"ו] דשיעור הכזית ושאר השיעורים הוא בזית בינוני הכל לפי דעתו של רואה, והיינו דלפי מה שנראה כזית בינוני הוא הנחשב כזית, ובאשכול [הלכות חלה כתב ונראה דבכלל הך דינא דלפי דעתו של רואה נכלל דכל אחד לפי מה שנראה לו נקבע לו השיעור כן, וז"ל המשנה חייבה כל אדם לפי דעתו ולפי דעתו של רואה יעשה אם חסר אם יותר ע"כ.

ויש להקשות דמאי מהני שלפי דעתו של רואה נראה לו כזית בינוני יאה נחשב כבר לכזית, אכן לצד זה שהתורה נתנה את עצם פרי הזית בתורת כלי מדידה, א"כ מאחר שלפי דעתו נראה כפרי הזית הרי נתקיים בזה מה שנתנה תורה למדוד בשיעור פרי הזית.

⁸ כדי להיבין הנפק"מ יש להקדים.

בעיקר השאלה היודע אם נשתנו השיעורי תורה, לפי המציאות של היום [הנקרא אם נתקטנו הביצים] יש להקדים שהשאלה תלויה בשלש נקודות.

(א) השאלה הראשונה היא האם באמת התקטנו הביצים והפירות.

(ב) השאלה השנייה היא האם אנו צריכים לדון לפי הפירות של זמנינו, או לפי הפירות שהיו בזמן חז"ל.

(ג) יש לדון בדבר שניתנו בו שני שיעורים מפני שהיו שניהם שווים בזמן חז"ל, אמנם כעת ברור שאין שני השיעורים שווים באיזה מהם יש לנו לשער כעת.

הנה יודע מה ששערו התשב"ץ [ח"ג סי' לג] והנו"ב [בצל"ח פסחים קטז] דהביצים שבזמנינו נתקטנו מהביצים שהיו מצויים בזמן חז"ל, וראיתם דהנה בגמ' פסחים [קט ע"א] מבואר דרביעית הלוג שהוא ביצה וחצי הוא שיעור של אצבעים על אצבעים ברוחב אצבעים וחצי וחומש אצבע [שזהו שיעור 10.8 של אצבעות של אגודלים מעוקבים], והנה מכיון שהמציאות בזמנינו שאצבע אדם בינוני הוא בערך 2.4 ס"מ, ומי שיעשה חשבון זה יראה שרביעית הלוג שהוא ביצה ומחצה יעלה כשיעור שלשה ביצים שבזמנינו, ומעתה לענין חלה ולענין מקוה שניתן שיעור מידתם הן ע"פ מידת אצבעות [בחלה בשיעור הנו"ל ובמקוה אמה על אמה ברוב ג' אמות] והן ע"פ מידת הביצים [בחלה מ"ג ביצים וחומש ומקוה מ' סאה] יש סתירה בין שני המידות.

ומכאן זה הסיקו התשב"ץ, והנו"ב שע"כ הביצים שבזמנינו נתקטנו עד מחציתם, אם כן שיעור זית שהוא חצי ביצה הוא כביצה שלנו ומדברי הצל"ח מבואר שצריך לכת לפי מה ששיערו חז"ל.

[והנה הר"ח נאה [בספרו שיעורי עמ' נ"א] ניסה להדחק ליישב סתירה זו דיש אנשים שיש להם אגודל שהוא רק שני ס"מ והביא כמה אחרונים כמו הגר"ח פלאג"י והדרכי תשובה שכתבו כן, אך כבר העיר ע"ז בעל הקה"י בספרו שיעורין של תורה [סי' ג' אות ב' וסי' ז' אות י"ט] שהדבר מכחישי את המציאות, ובעל התשובה מאהבה [ח"ג סי' תז] כתב שהנו"ב היה גדול בגוף אבל כל אדם אגודלו קטן ואין סתירה בחשבונית, ואמר כן לנו"ב ונענע בראשו ושחק, ועי' משכ"ב בשו"ת יהודה יעלה [יו"ד סי' ר"ה] אמנם החזו"א בקונטרס השיעורים [אות י"ב] כתב דודאי אינו נכון משום שודאי הנו"ב בדק באצבעות של בני"א רגילים ולכן הנו"ב שחק].

וכן העיר בעל השואל ומשיב בהגהותיו על הצל"ח שבספר המנהיג [הלכות פסח סי' לה] ויעוי' בספר מדות ושיעורי תורה [להרב בינוש בפ"ד] שכתב שמיצונו כבר שהבי" [בשו"ת אבקת רוכל סי' נב] והמבי"ט [ח"א סי' קמג] ועוד הרבה מגדולי האחרונים לפני ככה מאות שנים ישבו על מדוכה זו.

ענין התקטנות הביצים הוא הבסיס למחלוקת בשיעורי המצות שנתפרסמה כמחלוקת החזו"א והגר"ח נאה מחלוקת זו היא בעיקרה מחלוקת הצל"ח והחת"ס כנגד שאר הפוסקים, אלא שהחזו"א [או"ח סי' לט קונטרס השיעורים] והגר"ח נאה [שיעורי תורה שיעורי ציון] תרגמו את השיעורים למדות הנהוגות בזמנינו, ומלבד זאת הוסיפו לדון בראיות רבות ונוספות על עיקר המחלוקת ובפרט בשאלה אם יש להכריע את ההלכה על פי מדת הדרהם שהוזכרה ברמב"ם והיתה נהוגה בין חכמי הספרדים מדור דור.

ובפשטות יש להקשות דמה לי שהפרי נשתנה הרי השיעור לא נשתנה, וי"ל שתלי בהחקירה הנו"ל.

⁹ בפשטות זה שאלה כללי על כל השיעורים אם אמרינן דאזלינן בתר השיעור של היום שנתקטנו או לא.

אבל ראיתי חידוש נפלא בהקה"י [בשיעורי של תורה סי' ט' אות ה] בזה"ל אך דעת הצל"ח ודעמיה הוא דכאן בשיעור הלוג והקב הוא נמסר לנו עוד מדידה דהיינו באגודל וצריך שיהיה מתאים לאגודל שבזמנינו ע"כ, והיינו שבאמת יתכן דגם הצל"ח ודעמיה סוברים דבמה שנתנה תורה שיעורים בזיתים אזלינן בתר זיתים שבכל דור ודור וכמש"נ, ורק לענין חלה ומקוה דנתנה בהם תורה שני שיעורים גם שיעור בזיתים וגם שיעור באצבעות וכיון שבזמנינו שנתקטנו הביצים אין המידות שוות לפיכך צריך לחוש ג"כ לשיעור האגודל שהוא שיעור הגדול.

ונמצא לפי"ז חידוש גדול לדינא והוא שיתכן שאף לדעת הצל"ח ודעמיה שחששו להכפיל את שיעורי הזית, זהו דווקא לענין חלה ומקוה ורביעית, שנתנה בהם תורה גם שיעור האגודל שאז צריך לשער כשיעור האגודל, אבל בדברים שנתנה בהם תורה רק שיעור כזית כמו באכילת כזית מצה ומרור וכן בכל איסורי התורה ששיעורם ניתן בכזית אזלינן בתר כזית דידן הקטן מעיקר הדין.

ובאמת בספר שערי רחמים מנהגי הגר"א ז"ל [באות קס"ה בהגה"ה] כתב שהג"ר יוסף מסלוצק [תלמיד הגר"ח מוולוז'ין] אמר שהגר"ח מוולוז'ין אע"פ שלענין רביעית החמיר כביצים גדולות מ"מ לענין כזית היה מקיל מאוד כזיתים דידן, ובספר שערי רחמים כתב ע"ז ושאלתי ממ"נ אם הביצים נתקטנו צריכים להגדיל גם הכזית ולא אמר לי הטעם, ובס' שיעורין של תורה [שם בס' י"א] כתב דיתכן דטעמו של הגר"ח משום דסבר דווקא לענין רביעית ששיעורה בו תורה גם באצבעות צריך לחוש למידת האצבעות הגדול, אבל במה ששיעורה תורה רק בכזית אזלינן בתר זיתים דידן.

לידע איזע שיעור יעדה תורה, אז כשנתקטנו הביצים לא נתקטנו שיעורי התורה.

דכשנתקנו הביצים ¹⁰ נתקטנו נמי ¹¹ שיעורי התורה. ¹²

לצד ב' שבסיני ניתן הזית וכן שאר כל פירות שמודדין בהם להיות המידה תלויה בו, אז י"ל

----- מקורות וביאורים -----

¹⁰ והנה בענין מהות השיעורים הביא החזון איש שתי הוכחות שהשיעור ניתן לפי הפירות שבכל דור ודור. (א) ראה ראשון מלשון המשנה [כלים פי"ז מ"ו] כביצה שאמר לא גדולה ולא קטנה אלא בינונית, רבי יהודה אומר מביא גדולה שבגדולות וקטנה שבקטנות ונותן לתוך המים וחולק את המים, אמר ר' יוסי וכי מי מודיעני איזוהי גדולה ואיזוהי קטנה אלא הכל לפי דעתו של רואה.

וביאר החזון א" [ס"ק א] שבין לרבי יהודה ובין לרבי יוסי השיעור מתחילתו ניתן באומד, וכשנאמרו השיעורים בסיני הם נאמרו על האומד, ומה שנראה לו לאדם זהו שיעורו, אולם הדבר מסור לחכמים לקבוע את גדרי השיעור לכל ישראל, ומחלוקת רבי יהודה ורבי יוסי הוא עד כמה צריך לטרוח בשביל האומד, שלרבי יהודה יש ליטול ביצה גדולה וביצה קטנה ולחלק לשנים ואף שגם גדולה וקטנה מסור לדעתו של רואה מכל מקום זה עדיף מלמסור לו באומד את הבינוני, ורבי יוסי סבר שכיון שסוף סוף אין בשיעורים דקדוק מאמת אלא קירוב אין להכביד על האדם ליקח גדולה וקטנה אלא אומד לפי דעתו.

(ב) וראה שניה לסברא זו הביא החזון א" מתשובת הגאונים שערי תשובה [סי' מו] וז"ל ולכך נתנה לנו התורה שיעור בביצים ובפירות שדברי סופרים על הר סיני ניתנו כדכתיב ועליהם ככל הדברים לפי שהביצים והפירות נמצאים בכל מקום כי גלוי וידוע לפני מי שאמר והיה העולם שישראל עתידין להתפזר בין האומות ומשקלן ומדתן שהיו בימי משה ושהוסיפו עליהן בארץ ישראל אין נשמרין להם והמדות משתנות בדורות ובמדינות שבכל דור ודור היו חכמים מחדשים מדותיהם ונשתנו כל אלו המדות שהן מזמן קרוב וכ"ש מדורות הראשונים שאין יודעין מדותיהן כלל, ולכך תלו חכמים ז"ל השיעור בביצים ובפירות שהן קיימין כל עת ואין משתנין מיהו שיעור הביצים והפירות תלו אותן בדעתו של רואה.

ואף שכתבו הגאונים ששיעור הביצים והפירות אינם משתנים, ביאר החזון א" שכונתם שמציאותם אינה משתנית כי הם נמצאים בכל דור, אבל יתכן ששיעור גדלם ישתנה אלא שזה אינו משנה את השיעור כיון שהוא ניתן לפי דעתו של רואה, ועל פי זה כתב שם שמה שקבעו חכמים כזית שאמרו זה אגורי, כשעורה שאמרו זו מדברית, כעדשה שאמרו זו מצרית, [כלים פי"ז מ"ח] היינו כל זמן שמצוי בידם אבל אם אין מצוי בידם רשות ביד חכמים שבדורות הבאים לקבוע לכל ישראל מה שנראה להם מן הבינונית בזמניהם או למסור לכל אחד שיקבע הבינוני לפי דעתו במקומו ואם לא קבעו חכמים בדבר שב ממיאל הדבר לכל יחיד לפי דעתו של רואה.

על פי יסוד זה קובע החזון א" שאף הדורות שקדמו לזמן הצ"ח שיעורו לפי השיעור הקטן לא טעו כיון שהם שיערו לפי הביצה שבזמניהם, ועוד הביא הקהלות יעקב פסחים [סי' מג] שיעורין של תורה [סי' יא] עדות שהעידו בשם הגר"ח מואלוזין [מנהגי הגר"ח בספר שערי רחמים אות נא] ז"ל ראינו שנתן רבינו לאחד שקידש בביתו שליש כף מצה מבושלת ואמר שיש בזה כזית לענין קידוש במקום סעודה, והכף היתה של מתכות בינונית, והוכיח מזה שהגר"ח שיער כזית במדות זמנינו, וביאר שכן היא גם דעת החזון א" שמעיקר הדין יש לשער את שיעור הכזית לפי הפירות שבזמנינו, אכן הוא לא הקל בזה למעשה לשער לפי הבינוני שבכל דור.

¹¹ עיין לעיל בהקשיא, מה שכתבנו בהציון הקשיא של החתם סופר דהא הפסוק כאן נאמר על פירות שנשתבחה בהם א"י, וכידוע שהפירות שנשתבחה בהם א"י היו גדולים יותר מפירות שבשאר מקומות, א"כ קרא ארץ חטה ושעורה וכו' דכולו לשיעורא נאמר והרי קרא מיירי בפירות של א"י ואין נשער בחוש שהיו גדולים מאד עיי"ש.

וכתב שם נלע"ד בישוב קושיא הנ"ל דכשם שהיו פירותיה משונים לטובה, כך הי' גידולי האנשים ובריאות גופם באופן טוב ונאות, והיה שיעור אכיל' ידיהו בית דדהו עכ"ל החת"ס.

וסברה זו לא שייך רק לצד ב', דלצד א' דכל השיעור של זית וכדומה לא היה אלא אופן להקל על המעיין לדעת השיעור, א"כ אי אפשר לומר דנשתנה, אבל אם הזית בעצמו היה השיעור, א"כ י"ל דנשתנה השיעור כשנשתנה הזית, רק החתם סופר מוסיף דגם האנשים נשתנו ממילא דכמו שהאנשים נשתנו ממילא נשתנו השיעורים נמי, אבל לצד א' בפשטות לא מהני כל הסברות דהא למה נימא דנשתנה השיעור כשכל השיעור הוא רק היכא תמצא לדעת השיעור של התורה.

אבל למעשה השיטה של החתם סופר לא ברור, דעיין בחת"ס [ביו"ד סי' קפ"ב] דתבר לגזיזה ונקט ששיעורי הבריות לא נתקטנו ביחס שווה, והקה"ג"כ האריך להוכיח כן שלא נתקטן הכל במידה שווה ולפי"ז כיון שישוד החת"ס שנקט שאזלינן בתר המדות הקטנות הוא משום שהכל נתקטן במידה שווה א"כ למאי דתבר לגזיזה ונקט שלא נתקטן הכל במידה שווה א"כ אינו מוכח דאזלינן בתר ביצים דידן, ובאמת כבר ידוע שהחת"ס באו"ח סי' קכ"ז שהיא תשובה מאוחרת מהתשובה בס' קפ"א חזר בו ונקט כדעת הצ"ח שצריך לחוש לזיתים שבזמן חז"ל אך בקה"י שם נקט דאעפ"כ החת"ס החזיק בדעה זו דאזלינן בתר הביצים הקטנות.

¹² הלכה למעשה המשנה ברורה [סי' רעא ס"ק סח] כתב וז"ל ויש מחמירין מאד בענין השיעורין והוכיחו דהביצים נתקטנו בזמנינו למחצית ממה שהיה בימי הגמרא וע"כ שיעור רביעית הוא בכפלים, וכן נ"מ מזה לענין כזית מצה דהוא כחצי ביצה, וביבאר הלכה [שם ד"ה של] כתב וז"ל ולענ"ד אף דקושיא היא קושיא גדולה וחמורה על שעורנו אבל לנגד שיטתו יש ג"כ קושיא חמורה והסיק וז"ל ולמעשה נראה דלענין דאורייתא כגון כזית מצה בליל פסח בודאי יש להחמיר כדבריהם, וכן לענין קידוש של לילה דעיקרו הוא דאורייתא ג"כ נכון לחוש לכתחלה לדברי הצ"ח הנ"ל, וכן בחתם סופר מחמיר ג"כ לענין רביעית כדבריו.

ולענין אם החזון א" עצמו סובר כן נמי לקולא ראיית' בקונטרס ימי החנוכה [שכטר עמ' ס'] שהביא מפי השמועה שהגאון הסטייפלר בעל הקהלות יעקב נשאל מאדם שיכול להדליק רק למעלה מכ' אמה לפי שיעור הגר"ח נאה אם יש לחוש לזה או"ד די שלפי שיעור חזון א"א הוא תוך כ' אמה, והשיב דפשיטא שיכול להדליק שם, וכתב דלכאורה זהו ע"פ מאי דמשמע בדברי החזון א"א בקונטרס השיעורים דבמילתא דרבנן ודאי אין לחוש אף לחומרא שיעור הגר"ח נאה, וכן מבואר בספר שיטתו יש ג"כ קושיא חמורה והסיק וז"ל ולמעשה נראה דלענין רביעית אלפים אמה של שיעור חזון איש, ורק לענין דאורייתא ראוי לחומרא לחוש לשיעור הקטן.

אבל ראיית' מהרה"ג ר' חיים קנייסקי שליט"א דאף במילי דאורייתא לא חשש החזון א"א לשיעור הקטן ואפי' כשהוא לחומרא, ושאל את אביו הקה"י למה כתב בספר שיעורין של תורה שנכון להחמיר במוזהו כשיעור הקטן בבית שיש בו ד"א רק לפי שיעור הקטן, והשיב לו שכתב כן משום נאך כבודו של הצ"ח שהמציא את השיעור הגדול ואף על פי כן חשש מלהקל על פי זה, וגם בקובץ אגרות חזון איש [אגרת קצד] באגרת להגר"ח נאך כתב החזון א"א מדת אגודל בינוני אצלנו הוא חצי ס"מ והוא דבר מורם מכל ספק ואפשר להתייר אשת איש ולהוציא ממוז במידת אמת כזה ומבואר שגם לקולא בדאורייתא נקט החזון א"א כשיעור הגדול ברור בלי צד ספק בזה, ויש שרצו לחלק בין ביצים כגון שיעור רביעית דבזה נסתפק דביצים אפשר דאזלינן בתר זמנינו, אבל בדבר ששיעורו רק באגודל לא חשש כלל לשיעור הקטן וכמ"ש באגרת הנ"ל.

נפק"מ ב' ¹³ אם יש סימן לשיעור, ונמצא שאינו מדויק, אם צריך לדקדק שיהיה מדויק או לא.

לצד א' ¹⁴ דכל השיעורים נאמרו בעצמו בלא שום דוגמא ומשל, ומה שניתן בסיני למדוד כשיעור פרי הזית לא הוה אלא להקל על המעיין

----- מקורות וביאורים -----

גם בהגדה של פסח חזון איש [בני ברק תשס"ד עמ' ל'] הביאו מעשה שהחזו"א אמר לאדם אחד שקידוש על כוס שיש בו סמ"ק במקום סמ"ק כפי שיעור חזו"א לא יצא ידי חובתו ע"כ ובפשטות יצטרך לחזור ולקדש ותמוה דאמאי לא חשש עכ"פ לספק ברכות להקל וכ"ש שהמנהג הקדום היה כפי שיעורי הגר"ח נאה.

הלכה למעשה
ובעיקר חידושו של הנו"ב ודעמיה שכיון שנתקטנו השיעורים יש לשער בשיעור האמות שהוא יותר גדול, הנה בשיטה זו החזיקו החת"ס [באו"ח סי' קכ"ז] והגר"א [במעשה רב אות ק"ה] והבית אפרים והגרע"א [תשו' חדשות סי' ל"ט] ועוד הרבה מגדולי האחרונים, וכן היכריע בזה הח"ח [בביאור הלכה סי' רע"א סעיף יג ד"ה של רביעיית ובסי' תפ"ו ס"ק א'] שבדאורייתא יש לשער רביעיית בשיעור היותר גדול, וכן בקידוש של יין שעיקרו דאורייתא ג"כ נכון לחוש לדעת הצ"ח, וכן נקט החזו"א להלכה כדעת הצ"ח.

אמנם ידוע מה שעוררו בזה שמנין הרמב"ם בדרה"ם אינו עולה בקנה אחד עם שיטת הצ"ח וכיון שגדולי האחרונים הספרדים המשיכו למנות את הביצה לפי חשבון הרמב"ם נמצא ששיטת חכמי ספרד דלא כהצ"ח, וכן העיר בזה פתח הדביר [סי' ק"צ] והביא י"ח פוסקים ספרדים שמנו השיעורים ע"פ מנין הדרה"ם שברמב"ם ויעוי' מה שכתב בזה בחזו"א [שם בקונטרס השיעורים] אך באמת עיין בספר אור לציון [ח"ג במבוא בשיעורי המצוות אות יז] שכתב שאע"פ שחכמי הספרדים חלקו על שיעור הביצה של הצ"ח מ"מ במידת האמה החמירו כשיטתו, והאריך שם לבאר שבדאורייתא לא מצינו שהקילו לחלוק על חידוש הצ"ח, ובהקדמה לשיעורין של תורה לבעל הקה"י ג"כ העיר כן שלא מצינו אצל חכמי הספרדים שהקילו בדאורייתא נגד הצ"ח.

עוד יש להעיר בזה דלמש"נ בשם הקהילות יעקב שעיקר חידוש הצ"ח הוא דווקא ברביעיית ובמקוה ובחלה, אבל בכזית ובביצה מעיקר הדין משערים בביצים קטנים א"כ מהפוסקים ששיערו ביצים וזיתים קטנים אין ראיה לענין רביעיית.

פוסקים שפסקו דלא כהחזו"א.

והג' ר' ישראל יעקב פישער זצ"ל פסק דלא כהחזון איש, וכן האדמו"ר מגור בעל הפני מנחם העיד שהגביע של אביו בעל האמרי אמת היה כשיעור הגר"ח נאה [ראה בהסכמה לספר מידות ושיעורי תורה], וכן מובא במסורת שאבדה [עמ' קצ"ו] עדות על הגביע של האור שמח, וכן של אביו של החזו"א שהיו כפי שיעור הגר"ח נאה, ושהראו זאת לחזו"א ואפ"ה לא קיבל, וכ"כ בשו"ת משנה"ל [ח"ח סי' קצד] ובתשוה"נ [ח"ג סי' שלד] הביא שהגביע של הגר"י סלנטר ז"ל היה ג"כ כפי השיעור הקטן של הגר"ח נאה ודלא כשיעור החזו"א ועבר בירושה להגה"צ הר"א דסלר ז"ל בעל המכתב מאליהו וכשביקש להחמיר כפי שיעור חזו"א לא הניחתו אשתו הרבנית שלא יחמיר יותר מהגר"י"ס ע"ש.

גם הגרש"ז אויערבך [הובאו דבריו בקונט' שיעור הרביעיית עמ' 10 ששמע כן מפיו] העיד שאחיו הבכור של החזו"א הרב מאיר קרליץ קידש על גביע שירש מחותנו החשק שלמה זקן הרבנים בוילנא והיה כשיעור הגר"ח נאה, גם בספר הליכות שלמה [ח"ב סי' צ'] כתב הגרש"ז א"ע יקר ההוראה היא כמו שבירר הגר"ח נאה בספריו ע"כ.

ובמשנה הלכות [שם] סיים שיותר טוב לסבול דוחק קצת בסוגיות מאשר שנצטרך לשינוי מעשה בראשית ולומר שנשתנו העתים ונתקטנו הביצים ולא נתקטנו בני אדם שהוא באמת דבר זר וקשה מאד לומר ומתי נתקטנו וידוע דלפי הבקיות והמציות הידועות לנו ליכא שינויים במעשה בראשית, וכבר כתב הריב"ש שזממני המשנה לא מצינו שינוי במעשה בראשית, וגם הרמב"ן [פ' נח] כתב דכל אמות הם אמות התורה לא נשתנו ולא ישתנו, ועוד דהרי על בני אדם גם החולקים מודים שלא נשתנו רק הביצים ומה נשתנתה תרנגולת שנשתנו עליה סדרי בראשית ומולדת ביצים קטנים יותר משאר בעלי חיים והאדם, ולפענ"ד זה תמיהה עצומה ודוחק גדול.

מחקרים שגילו כשיעור הגר"ח נאה.

וחוקר אחד כתב [ראה תחומין לב עמ' תטו] שבעיר אחת היתה התפרצות הר געש לפי כאלפיים שנה, עיר פומפיי שכוסתה כולה בהתפרצות הני' ומצאו בחפירות ביצים אחדות ששרדו עם הקליפה לפני שנים רבות ונמצאו שאינם גדולות יותר מביצה הערבית של ימינו ודלא כדברי החזון איש שנתקטנו הביצים, וסייעתא לדברי רב שרירא גאון אוצר הגאונים ביצה עמוד שחכמים נתנו שיעור לביצים ופירות שמצויים תמיד ואין לחוש שנשתנו והמחקר הנ"ל מוכיח הדברים בבירור וכ"מ בתשוה"ג באוצה"ג [ערובין סי' קסו].

ובשו"ת ציץ אליעזר [חלק יג סי' ע'] הביא מגדול אחד שהעיד שמצאו בזמן האחרון ביצים חנוטות במצרים שהמומחים מעידים ע"פ בחינות ברורות שהם ביצי תרנגולת וגדלם הוא כמו הביצים שבזמננו ומוכח שלא נתקטנו הביצים ע"ש, ועי' להרב משנ"ב [בביאור הלכה סי' רעא] שכתב להוכיח שלא נתקטנו הביצים ועיין בשו"ת חת"ס [או"ח סי' קכו] שאפ"י אם נתקטנו הביצים אין לנו אלא הביצים שבזמננו שכך נאמרה הלכה לשער בכל דור דור לפי הביצים שבאותו זמן.

¹³ **להיבין הנפק"מ יש להקדים.**

איתא בגמ' במסכת עירובין [יד ע"א] דכל שיש בהקיפו ג' טפחים יש ברחבו טפח, [ובכולא תלמודא מבוואר דמשערים היקף העיגול פי שלש מרחבו] ומקשה הגמ' מנא הני מילי, ומשני דליף לה מים שעשה שלמה בביהמ"ק.

והקשה בתוס הרא"ש ד"איך שייך לשאול מנא הני מילי על שיעור ההיקף הלא זה דבר הניכר לעינים ואדם יכול לעמוד עליו על ידי מדידה ואין זה צריך ללימודים מה שייך להקשות מנא הני מילי בדבר שהוא ברור בחשבון, וביאר ששיעור היקפו שלשה טפחים אינו מדויק, שההיקף הוא באמת קצת יותר משלשה טפחים, ולכן שאלה הגמרא מנלן לשער לפי שלשה טפחים אף שאין זה מדויק, ועל כך הביאו ראיה מהכתובים בים של שלמה שלא דייקו בשיעור ההיקף, וכדבריו כתבו הרבה אחרונים.

ויש לעיין אם זה רק דין בקורה שהוא דרבנן, או אפילו בדין תורה.

המגיד משנה [שבת פ"ז הכ"ו] והתוספות יום טוב [פ"א מ"ה] כתבו שדין קורה הוא מדרבנן והקלו חכמים לדון לפי חשבון זה אע"פ שאינו מדויק, והרש"ש [בתוס' ד"ה והאיכא] הקשה לפי מה שכתב הרע"ב [פ"א מ"ב] שדין קורה הוא הלכה למשה מסיני אם כן איך הקילו באיסור תורה לדון בחשבון שאינו מדויק, ותיירץ שאולי דין עובי טפח אינו אלא מדרבנן.

והמשנה ברורה [שעב שעה"צ ס"ק יח'] כתב שאולי היה מקובל בידי החכמים שיש לסמוך על השיעורים הללו אפילו בשל תורה, וכן כתב החזון איש [או"ח סי' קלח סק"ד] שחשבונות האלכסון והעיגול הם בכלל השיעורין שהם הלכה למשה מסיני וניתנה ההלכה לחשב דברים אלו בקירוב.

בקיצור היוצא מהנ"ל.

יש סוברים שיש לסמוך מדאורייתא על החשבון דכל שיש בהקיפו ג' טפחים יש ברחבו טפח, אפילו דינו מדויק, ויש לעיין דבמה נחלקו, וי"ל שנחלקו בהחקירה הנ"ל.

¹⁴ דלצד זה שכל השיעורים הם רק סימן על השיעור האמת אז קשה מאד דכיון דלמעשה חסר מהשיעור אז האיך אפשר למדוד בשיעור הזה, דאין זה השיעור, ממילא עכ"פ צריכין לדייק כמה שאפשר [אבל רק מה שאפשר דלא נותנה תורה למלאכי השרת].

לצד ב' שבסיני ניתן הזית וכן שאר כל פירות שמודדין בהם להיות המידה תלויה בו, אז יש לתרץ דמה דמבואר בש"ס דשבח ארץ ישראל הוא זה ששיעורי תורה נתלו בפירותיה דהיינו דבאמת תלי הכל בפירות ארץ ישראל, ולא הוה רק אמצעי לדעת השיעור.

לידע איזה שיעור יעדה תורה, אז אם השיעור אינו מוקדוק צריכין לדקדק כמה שאפשר.

לצד ב' שבסיני ניתן הזית וכן שאר כל פירות שמודדין בהם להיות המידה תלויה בו, אז אפילו אם השיעור אינו מדויק אז אין צריך¹⁵ לדקדק משום שזה השיעור.¹⁶

ובנוגע הקושיא דהלא הך קרא בא ללמדנו שבח ארץ ישראל ואיזה שבח יש במה שמשערין שיעורין בפירות הללו.

----- מקורות וביאורים -----

¹⁵ וכצד זה משמע בתשב"ץ [ח"א סי' קסה] ד'כתב וז"ל קבלתן כך היתה ללכת ע"פ דרכים אלו ואע"פ שיש בהם קירוב, דהא שיעורין הלכה למשה מסיני הם כדאיתא בגמ' במסכת ערובין ובמסכת סוכה ובדוכתי אחריתי, ואפשר לומר שכך נאמרה הלכה למשה מסיני כמ"ש במסכת קדושין [לט ע"א] על ענין אחר, והטעם בזה לפי שלא ניתנה התורה למלאכי השרת כמ"ש בברכות [כה ע"א] ובקדושין [נד ע"ב] על ענינים אחרים, ושמא כך נמסרה להם הלכה שיתנהגו על עיקרים אלו אע"פ שיש בהם קירוב כאילו הם מדוקדקים, ויש סמך בזה מים שעשה שלמה שהלך בו הכתוב על דרך קירוב עכ"ל והיינו דמסיני כך נאמר דמדידת העיגול הוא לפי שיעור זה וכן הכריע בערוך השולחן [יו"ד סי' ל' סי"ג].
¹⁶ וההסבר הוא דלצד זה נמצא שכל השיעורים הם המדדידה עצמו ממילא אם יש לי השיעור אז אינו צריך כלום.

בענין שיעור אתרוג.

שאלות ויטודות שיתבררו בתוך הדברים

- א] בהשאלה להסוברים דצריכין להכפיל השיעור משום דנתקטנו הביצים, אם צריכין ליטול אתרוג כשיעור ב' ביצים.
 ב] בהחקירה בהטעם שצריכין שיעור כביצה באתרוג לחכמים אם זה מטעם גמר פרי, או דהוה מצד הדר.
 ג] בהקושיא בהסתירה בדברי הטור, ושלש תירוצים על זה.
 ד] בהחידוש של האבני נזר דברתרוג שלם כשר אפילו פחות מכשיעור משום בריה.
 ה] נפק"מ'א' אם אתרוג שהיה בו כביצה ונצטמק אם נפסל למצוה או לא.
 ו] בהשאלה אם אתרוג שעומד להצטמק בתוך חגג אם כשר או לא.
 ז] אם מה שאתרוג פחות מכביצה לא הוה הדר הוא משום דבמציאות לא הוה הדר, או מה שלא הוה גמר פרי זה הוה דאינו הדר
 ח] נפק"מ'ב' אם אתרוג שהוא ירוק וכשמשהין אותו חוזר למראה האתרוג אם כשר או לא.

כתב המחבר [או"ח תרמ"ח סכ"ב] שיעור אתרוג קטן פחות מכביצה פסול, אבל אם הוא כביצה אפילו הוא בוסר שעדיין לא נגמר פריו כשר.

יש לעיין להסוברים דצריכין להכפיל השיעור משום דנתקטנו הביצים, אם צריכין ליטול אתרוג כשיעור ב' ביצים.

ויש לתרץ ע"פ החקירה הבאה.¹⁷

יש לחקור¹⁸ בהטעם שצריכין שיעור כביצה באתרוג לחכמים אם זה מטעם גמר פרי, או ¹⁹ דהוה מצד הדר.²⁰

ארץ חטה ושעורה ונפן ותאנה ורימון ארץ זית שמן ורבע [דברים ח' ח'].

בגמ' במסכת עירובין [ד' ע"א] אמר רב חנין כל הפסוק הזה לשיעורין נאמר, חטה לבית המנוגע וכו' שעורה דתנן עצם כשעורה מטמא במגע ובמשא ואינו מטמא באהל, גפן כדי רביעית יין לנזיר תאנה כגרוגרת להוצאת שבת, רמון דתנן כל כלי בעלי בתים שיעורן כרמונים, ארץ זית שמן ארץ שרוב שיעוריה כזיתים, דבש ככותבת הגסה ביום הכפורים, ומסיק שם הבאמת כל הנך שיעורי מהלל"מ נינהו וקרא אסמכתא בעלמא.

מקורות וביאורים

¹⁷ כתבתי החקירה בענין זה אפילו דביצה לא לא כתוב בקרא, אבל זה תלי בהחקירה הנ"ל בענין שיעורי תורה אם נתקטנו או לא, ממילא כתבתי זה נמי.

¹⁸ כדי להבין החקירה יש להקדים.

בגמ' במסכת סוכה [לא ע"ב] ורבי יהודה וכו' ולא בעי הדר, והא תנן, הירוק ככרתי, רבי מאיר מכשיר ורבי יהודה פוסל, לאו משום דבעי הדר, לא משום דלא גמר פרי, תא שמע שיעור אתרוג הקטן רבי מאיר אומר כאגוז, רבי יהודה אומר כביצה, לאו משום דבעי הדר, לא משום דלא גמר פרי.

יש לעיין לדעת חכמים דאית להו הדר באתרוג, האם אתרוג קטן וירוק נמי פסול מטעם דלאו הדר הוא, או דילמא כיון דחזינן לרבי יהודה דאין הפסול משום חסרון הדר הוא הדין לחכמים.

¹⁹ בפשוטות לפי ב' צדדי החקירה נמצא דהשיעור של כביצה אי אפשר לומר דהוה הלכה למשה מסיני, דבשלמא גבי לולב והדס השיעור שלשה טפחים הוא הלכה למשה מסיני, וכשארין בו שלשה טפחים הוה כאילו הם מין אחר, משא"כ גבי אתרוג שהסיבה הוא דלאו גמר פירא בלבד, וכן כתוב הנשמת אדם.

אבל עיין בהמב"ט [בקרית ספר פ"ז מהלכות לולב] שכתב בפירוש ששיעור האתרוג ושאר שלושת המינים הם בכלל מה שאמרו שיעורים הלכה משה מסיני, וכן כתב בשו"ת חוות יאיר [קצב] דכתב לענין הלכה משה מסיני שיש בו מחלוקת דצריך לומר מפני שהיה הקב"ה יודע עתידות אמר למשה לכבוד בעלי פלוגתא שני הדעות, ובמקום שלא מצינו מחלוקת לא אמר לו למשה רק האמת, על דרך משל שאמר לו פרי עץ הדר, ולא אמר לו שני הפרושים אתרוג ורימון, ובשיעור אתרוג אמר לו כאגוז וכביצה ע"כ, וכן כתב בכפות תמרים [סוכה לה ע"א]. אבל עיין במקראי קודש שכתב דמה שאמר בגמ' שהטעם של ר' יהודה הוא דלא גמר פרי, הוא טעם למה אמרו כן למשה מסיני, אבל הגמר פירא מצד עצמו אינו מעכב, ורוצה ליישב בזה למה אתרוג שיש בו כביצה כשר אפילו אם הוא בוסר, שעדיין לא נגמר פריו דכשר, משום שהגמר פירא בלבד לא מעכב.

ומביא שנכדו הביא ראיה דהגמ' אמרה [שם לב ע"ב] לולב שיש בו שלשה טפחים כדי לנענע בו כשר, אע"פ שאין הנענועים מעכבים, ולכמה פוסקים הוה הטפח הרביעי הלכה למשה מסיני.

אבל למעשה לפי מה שכתב החתם סופר [עיין לקמן] דאפילו לדעת הצ"ח דאית ליה דבעלמא מצרכין להכפיל את שיעור הביצים כיון שנתקטנו הביצים, מ"מ לענין אתרוג מודו כו"ע דסגי בשיעור ביצה דבזמנינו, דכיון דהא דבעינן שיעור כביצה אינו דין שיעור כבעלמא אלא עיקר הטעם הוא משום גמר פרי, כלומר דכשמגיע האתרוג לגודל זה מוכח שכבר נגמר גידול הפרי, וכיון שגם גידולי הפירות המה ביחס שוה לגודלן של הביצים משו"ה סגי בביצה שבזמנינו להוכיח על גמר הגידול, משמע בפירוש דמה שלא הוה גמר פירא הוא פסול בפני עצמו, דלא כהמקראי קודש, ולפי זה קשה למה אתרוג שהוא יותר מכביצה כשר אם הוא בוסר.

ועיין בהחתם סופר עצמו דרוצה לחלק בין גמר פירא שלא נגמר גידולו, לבין שלא נגמר בישולו, [והיינו דרך כשהפרי עדיין לא נגמר לגודלו הראוי לו הקפידה תורה על גמרו, אבל כשהגמר הוא מצד בישולות הפרי לא הקפידה תורה על כך]. ואכמ"ל.

²⁰ וכן יש לחקור לענין הירוק ככרתי, אם שם חכמים סוברים דליכא פסול הדר או לא, אבל כתבתי לענין השיעור שלזה יש שייכות להחקירה של הפרשה הנ"ל.

צד א' הוא ²¹ דפחות מכביצה לא הוה גמר פרי.

לצד א' דכל דפחות מכביצה לא הוה גמר פרי,
אז אתרוג שנצטמק כשר. ²⁷

22

צד ב' הוא ²³ דפחות מכביצה לא הוה הדר.

והנפקא מינה.

נפק"מ א' ²⁴ אם אתרוג שהיה בו כביצה

ונצטמק ²⁵ אם נפסל למצוה או לא. ²⁶

----- מקורות וביאורים -----

²¹ כצד זה שממע בהרא"ש עדיין בתוס' [שם ד"ה הירוק] דכתב ואתם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי כשרים אפילו לרבי יהודה כשחוזרים למראה שאר אתרוגים, אפילו בתלוש לאחר ששהו בכלי זמן מרובה דודאי גמר פריים, וכן פסק ברא"ש [שם פרק ג' סימן כא], ועיין בקרבן נתנאל [שם ס"ק כ'] דלדעת הרא"ש ליכא פסול הדר בירוק, רק דלא גמר פרי.

²² ולצד זה יל"ע במ"ש האחרונים לענין אתרוג המורכב דיש בו פסול משום חסרון שיעור, דלכאורה אם השיעור הוא רק להוכיח על גמר הפרי, א"כ מצינן למימר דכל היכא דבכללות הפרי יש בו שיעור, לא איכפת לן אם בחלק של האתרוג אין בו שיעור ודו"ק.

²³ ובנשמת אדם מביא ראייה לצד זה מהא שכתב הטור [תרמ"ט] לענין אתרוג החסר שכשר בשאר ימים, שזה דוקא שנשאר בו שיעור כביצה, וכן כתב ברא"ש [פרק לולב הגזול סימן כג], ואם נאמר שלמסקנת הגמ' כל הפסול של פחות מכביצה הוא משום גמר פירא, אז למה צריך בחסר בשאר ימים שישאר בו שיעור כביצה, הרי כבר היה גמר פירא.

אבל יש להקשות דהטור סותר עצמו, דהא לענין חסר בשאר הימים כתב שצריך שישאר כביצה, ולענין אתרוג הירוק כתב דאם התחיל האתרוג להוריק כשר משום דכבר גמר פרי, הא עדיין לא הוה הדר, [ובעצם קושיא זו מביא הבכורי יעקב [תוספות בכורים] בשם הרב שמחה הלוי שהקשה שהמג"א סותר את עצמו, דלענין ירוק כתב [תרמ"ט ס"ק כג] דאף אם רק התחיל האתרוג להוריק כשר, דחזינן דכבר גמר פירא, ואילו לענין נצטמק [תרמ"ט ס"ק יט] כתב בשם התור שצריך שישאר כשיעור. ויש לתרץ ב' תירוצים.

(א) לפי מה שכתבתי לעיל בשם המקראי קודש דהטעם של לא גמר פירא לא הוה הסיבה עצמו לפסול האתרוג, רק דהוה טעם של ההלכה למשה מסיני, אז יש לתרץ הסתירה, שיש חילוק בין פחות מכשיעור לירוק ככרתי, שבפחות מכשיעור שגמר הפירא הוא לא יסוד הפסול, דיסוד הפסול היא הלכה למשה מסיני ממילא בנצטמק אפילו שכבר גמר פירא אבל כיון דבמצאיות הוא פחות מכשיעור ממילא הוא פסול, משא"כ בירוק ככרתי שכל החסרון הוא הגמר פירא, ולכן אין לפסול כשהתחיל להוריק, וברור לנו שסופו להוריק ככרום, ושבודאי נגמר פירא.

(ב) לפי החידוש של האבני נזר. דהנה האבני נזר [או"ח תפב אות ה'] הקשה דמאי קשיא ליה לש"ס בשיעור אתרוג, טפי מבשיעור הדס וערבה, וכתב שהוצרכו משום דבלאו האי טעמא לא היה האתרוג נפסל בפחות מכשיעור משום בריה, דכשם דבאיסורי אכילה דבעי כזית, בריה ביעיה שיעור, וסגי בכל שהוא, כמו כן באתרוג למצוה לא בעי שיעור.

נמצא לפי דבריו חידוש נפלא דהגמ' לא היה קשה על העצם שיעור של כביצה באתרוג, דלא גרע מכל הדברים שיש להם שיעורים, רק היה קשה במקום שיש בריה דהיינו אתרוג שלם דכשיש בריה לא הולכין בתר השיעורים רק בתר אם היא בריה, ממילא היה קשה להגמ' למה לגבי אתרוג דהיא בריה צריכין שיעור של כביצה, ורק על זה צריכין התירוץ שלא הוה גמר פירא, אבל באתרוג החסר שלא הוה גמר פירא לא צריכין להסביר השיעור משום לאו גמר פירא, דהא אם היא פחות מכשיעור אינו כשר כמו כל דבר שיש שיעור מהלכה למשה מסיני.

לפי זה לא קשה על הטור והמג"א הנ"ל, דבחסר דאינו בריה דפסול בפחות מכשיעור לא הוה מטעם הדר, אלא מטעם שצריכין שיעור כמו כל דבר שיש בו שיעור דפסול בפחות מכשיעור, חוץ מכשהוה בריה, ששם צריך הגמ' לטעם חדש שלא הוה גמר פירא.

(ג) יש לתרץ לפי החידוש שראיתי במקראי קודש שהחסרון של פחות מכביצה דפסול משום הידור מצוה, לא הוה סתם הידור מצוה, אלא הידור במעשה הלקיחה שתהא הלקיחה נכרת יותר, דהיינו דאפילו נאמר דבפחות מכביצה אין פסול מטעם דלא מינכר לקיחתה, אבל אפשר שיש בזה חסרון בהידור מצוה במעשה הלקיחה, שתהא הלקיחה ניכרת, וזה כעין מה שמבואר באבני נזר [או"ח תל"ג אות ג'] שנמצות אגד הלולב לא הוה הידור בעצם הלולב ומיניו, אלא הידור במעשה הלקיחה, שיהיו באיחוד יותר, ה"ה אפ"ל כאן לענין שיעור כביצה שהוא הידור מצוה במעשה הלקיחה שתהא נכרת יותר.

ממילא י"ל שמה שכתב הטור דבאתרוג החסר דכשר בשאר הימים צריך שיהיה בו שיעור כביצה הסיבה הוא משום הידור מצוה שתהא הלקיחה ניכרת יותר [וראייה לזה עיין לקמן] ממילא ליכא סתירה בדברי הטור, דהטור רק הזכיר השיעור של כביצה משום דהוה הידור מצוה מצד ארבעת המינים שתהא הלקיחה ניכרת, משא"כ לענין אתרוג הירוק דאפילו חסר בההידור מצוה, זה לא הוה הידור של ארבעת המינים אלא הידור כללי של כל התורה כולהו.

הידור מצוה לולב ולא של כל התורה כולהו. [וראייה לזה י"ל דלכאורה יש הידור מצוה ליטול אתרוג שלם אפילו בשאר הימים, ואפילו הכא לא הזכיר הטור דין זה רק הזכיר שלא ליטול פחות משיעור כביצה, ולכאורה יש להקשות דהא הסיבה דפחות מכביצה פסול לחכמים הוא מטעם הידור מצוה, וגם אתרוג שלם הוה הידור מצוה אז למה לא הזכיר הטור דין זה של אתרוג שלם דהוה נמי משום הידור מצוה, אלא ע"כ צ"ל שההידור מצוה של אתרוג שאינו חסר הוה הידור מצוה כללי ואין זה מצוה מיוחדת בארבעת המינים, אלא הוה בכלל הידור מצוה של כל שאר המצות, משא"כ בפחות מכביצה דהוה הידור מצוה מיוחדת בארבעת המינים כמו אגד של הלולב, ומטעם זה הזכיר רק ההידור שיש מצד מצות לולב ולא של כל התורה כולהו].

²⁴ בבה"ל [תרמ"ח ס"ף כב ד"ה פחות פסול] כתוב דהאתרוג פחות מכזית פסול משום דלא נגמר פירא ולא נקרא פרי, ומוסיף דאפילו היה בו כשיעור ובימי החג נצטמק ועמד על פחות מכביצה, מכל מקום פסול משום שאינו הדר [ויסוד הדברים הוא מהחיי אדם]. אבל באבני נזר [סי' תפ"ב] וחזו"א [סי' קמ"ח ס"ק ב] חולקים על החיי אדם שאין לנו לחדש פסולי הדר שאינם מוזכרים בחז"ל, ומכשירים לכתחילה לברך עליה.

יש לעיין דבמה נחלקו, וי"ל שנחלקו בהקירה הנ"ל.

²⁵ וכן אתרוג החסר בשאר ימי סוכות אם צריך שיעור כביצה, דהא כבר היה גמר פירא.

²⁶ דכיון דהיה בו שיעור מעיקרא הרי כבר נתברר שהגיע לגמר.

²⁷ והטעם דכיון דהיה בו שיעור אז נמצא שכבר נגמר הפרי ממילא לא אכפת לן מה שנעשה פחות מכשיעור ע"י שנצטמק.

לצד ב' ²⁸ דפחות מכביצה לא הוה הדר, אז אם נצטמק האתרוג פסול. ³⁰

לצד א' הוא דכל דפחות מכביצה לא הוה גמר פרי, אז אם האתרוג עתיד לחזור למראה האתרוג כשר ³².

נפק"מ ב' ³¹ אם אתרוג שהוא ירוק וכשמשהין אותו חוזר למראה האתרוג אם כשר או לא.

מקורות וביאורים

²⁸ כצד זה מבואר בחיי אדם הנ"ל, וכן כתב בתרומת הדשן [פסקים וכתבים סימן נב] ועיין בבה"ל הנ"ל [בשם הבכורי יעקב] שאם אין לו אחר או טלנו בלא ברכה, ואפילו ביום הראשון, והבכורי יעקב מביא ראיה לצד זה ממה שכתב הטור דבחסר בשאר ימים צריך שישאר כשיעור כביצה, שזה ראיה להב"ח שפחות מכביצה יש חסרון של הדר.

וממשיך דאין לומר דבנתמעט בפחות מכביצה יש עוד טעם לפסול, משום דלא מינכר לקיחתה דפסול לכולי עלמא, שהרי בגמ' [לה ע"א] משמע דשנים ושלשה פלפלין מינכר לקיחתה קרינן ביה והם דואי פחות מכביצה. ולענ"ד לכאורה יש להביא ראיה מהגמ' עצמו דליכא חסרון דלא מינכר לקיחתה, דהא אין הגמ' מתרץ כן, וכן דמה היה הקושיא של הגמ' ודוחק לומר דהגמ' לא ידע זה.

אבל ראיתי בשם הגאון רבי אהרן קוטלר זצ"ל שאמר שאתרוג שנצטמק פסול משום דלא מינכר לקיחתו, וכן משמע בפשטות בתוס' [שם ל ע"א ד"ה משום] שכתבו לענין אתרוג של אשירה שפסול מטעם דמיכתת שיעורא, וז"ל ואתרוג נמי בעי שיעור כאגוז או כביצה, דאע"ג דאמרינן לקמן טעמא משום דלא גמר פירא מ"מ בעינן מינכר לקיחתה דמהאי טעמא פסלינן לקמן פלפלין עכ"ל, וצ"ע.

²⁹ הנה גבי סוכה יש דין שהסכך צריך שיהיה ראוי לשבעה, ואם עומד להתייבש בתוך החג אז דנים על שם סופו, א"כ יש לעיין אם אתרוג שעומד להצטמק בתוך החג אם כשר או לא, עיין בשערי תשובה [ס"ק י] דעתו להקל בזה לפי שאין אתרוג דומה לסכך, משום שהרבה פעמים מינח האתרוג זה ולוקח אחר, כדאמרינן הפריש ז' אתרוגים הלכך אין לך בו אלא שעתו.

אבל הבכורי יעקב [תוספות בכורים ס"ק מט ד"ה כתב בברכי יוסף] כתב על דברי השערי תשובה הנ"ל, לענ"ד גם דחייה זו דוחק, דידוע שאין רגילות אצלנו ליקח אתרוג אחר בימים אחרונים, אף דמצינו הפריש שבעה אתרוגים, הלא כמו כן אמרינן גבי סוכה [כז ע"ב] יוצאין מסוכה לסוכה וכמו דזה לא שכיח אצלנו כן זה לא שכיח אצלנו, אלא כתב לחלק באופן אחר, דבשלמא גבי סוכה שכל שבעה היא מן התורה, יש חשש ביטול מצוה דאורייתא, ולכן גזרו ואסרו לסכך בדבר שיתייבש בתוך שבעה, ויבטל מצות סוכה, משא"כ לגבי אתרוג שישאר הימים לא הוה אלא מצוה דרבנן ואם יצטמק ויפסל לא ביטל אלא מצוה דרבנן, מנא לן למילף מסוכה לפסול.

³⁰ ועיין בחזו"א [או"ח סימן קמח ס"ק ב'] דמקשה ותימא להא ר"מ מכשיר בכאגוז ור"י לא פליג אלא משום ללאו גמר פירי, ומנ"ל לחדש לפחות מכביצה לאו הדר הוא, ולכן נראה למצטמק לפחות מכביצה כשר ומברכין עליו.

ועיין בהררי קודש [סוכות סימן קא] שמביא הקושיא של החזון איש הנ"ל על החיי אדם, ומביא בשם בנו הרב ר' דוד שרוצה לתרץ שהחסרון הדר אין זה סיבה מחודשת, שכיון שהוא קטן אינו הדר, אלא הא גופא דאתרוג קטן אינו פרי גמור לכן אתרוג קטן אינו הדר, דאין הדר אלא כשנראה הפרי גמור, וכל שאינו נראה כצורת פרי גמור אינו הדר, ולפיכך אף כשנצטמק ובוודאי שנגמר הפרי אפילו הכי כיון שאין צורתו כצורת פרי גמור אינו הדר, ולפי זה לא קשה מה שהקשה החזון איש דאין כאן שתי פלוגות, אלא דר' מאיר משום הא גופא דכאגוז חשיב גמר פרי ממילא אין כאן משום חסרון הדר, דמה שהוא קטן סתם אינו גורם חסרון הדר, ורק לר' יהודה דכאגוז לא הוה גמר פירא, ממילא לא הוה הדר, דהסיבה דאתרוג קטן אינו הדר הוא רק משום דצורתו לא הוה כצורת פרי שנגמר, ממילא אין כאן ב' מחלוקות בדין גמר פרי ובדין הדר, דהכל פלוגתא אחת, דלפי ר' מאיר דשיעור גמר פרי הוא כשיעור אגוז גם שיעור הדר הוא כאגוז, ולרבי יהודה דשיעור גמר פרי היא כביצה גם שיעור ההידור היא כביצה.

אבל לענ"ד צ"ע תירוץ זה, דהא בהוה אמינא של הגמ', בפשטות הגמ' לא ידע שהסיבה שאינו הדר הוא משום דלא הוה גמר פרי, וממילא שם וודאי הוה החסרון משום שבמציאות לא הוה הדר, וממילא כשהגמ' מתרץ שהחסרון הוא משום דלאו גמר פרי, אין לומר שזה גופא הוה הסיבה שלא הוה הדר, דהא אפילו לפני התירוץ שפחות מכביצה לא הוה גמר פרי, הגמ' כבר אמר שלא הוה הדר.

ובדוחק צ"ל כדי לתרץ הקושיא של החזון איש על החיי אדם שהגמ' ידע שפחות מכביצה לא הוה גמר פרי, ומשו"ה לא הוה הדר, אבל הגמ' לא סבר שזה הסיבה שר' יהודה פוסל אתרוג [ולמה לא איני יודע בדיוק] אבל הגמ' מחדש שזה הסיבה שהאתרוג פסול וצ"ע.

³¹ בעצם לא הייתי כותב נפק"מ זה, דהא אין לו שייכות אם העצם השאלה של שיעור אתרוג לגבי נתקטנו הביצים, אבל היות שזה נפק"מ בהחקירה משום דהטעם של הפסול של פחות מכביצה הוא הטעם נמי בהפסול של אתרוג הירוק, וזה נוגע מאוד להלכה למעשה, ממילא כתבתי הנפק"מ כאן לתועלת העינין.

עיין בתוס' [שם ד"ה הירוק] דכתב ואותם אתרוגים הבאים לפנינו ירוקים ככרתי כשרים אפילו לרבי יהודה, כשחוזרים למראה שאר אתרוגים אפילו בתלוש לאחר ששהו בכלי זמן מרובה דודאי גמר פריים, וכן פסק ברא"ש [שם פרק ג' סימן כא].

ובטור [תרמ"ח] כתב הירוק שדומה לעשבי השדה פסול, אבל אם לא חזר כולו דינו כחזית ליפסול ברובו במקום אחד, והרבה טועים בזה שמברכים על אתרוג ירוק כשנשתנה מקצתו למראה האתרוג וטעמם דהא חזינו שנגמר פרי, ולי נראה דירוק פסול גם כן מפני שאינו הדר כדקט"ג בגמרא מעיקרא דירוק אינו הדר אלא משום דרבי יהודה לא בעי הדר מהדרין אטעמא אחרינא משום דלא גמר פרי, אבל למאי דקיימא לן דבעינן הדר ירוק פסול משום דאינו הדר אפילו גמר פרי, והילכך דינו כחזית ושינוי מראות ויבש דפסול משום דבעינן הדר.

והנה בעצם יש להב"ח סברה חזקה דהא מציאות הוא מציאות ואם הגמ' סבר דהטעם דאינו כשר הוא מחמת שאינו הדר, א"כ זה מציאות אז האיך אפשר לומר שאחר שהגמ' מתרץ דהטעם דלר' יהודה זה פסול מטעם דלא גמר פרי, אז נעשה אתרוג ירוק הדר, אבל עיין בט"ז [שם ס"ק י"ח] דכותב כן וז"ל ולכאורה היה לנו לומר כיון דבגמרא לא פריך אלא לר' יהודה דלא בעי הדר, ועל זה מפורש הטעם משום דלא גמר פירא ממילא לדין דקיימא לן בעינן הדר פסול משום דלית בהו הדר, ולפי זה אפילו אם אחר כך חוזר למראה אתרוג פסול משום דהשתא לאו הדר הוא אלא אם כן כבר חזר.

וכתב הט"ז זה אינו, דכבר כתב הר"ן [במתניתא ריש פירקין שם יג ב ד"ה ומיהו] דהכתוב לא פרט כלום אלא סתם ואמר שתהא מצוה זו מהודרת ומסרה לחכמים כו' עכ"ל, משום הכי לפי סברת המקשן כאן שהטעם בירוק דפסול לר' יהודה משום הדר היינו תופסים שירוק אינו הדר, אבל לפי התרצן דהטעם הוא משום גמר פירא, אז אין לנו ראיה לומר שירוק אינו הדר, וממילא אין לנו לפסולו כל זמן שיש לנו גמר פירא, וראיה לזה שהתוספות שיימו דודאי גמר פריים ולא הזכירו שזה הדר, אלא ודאי דעכשיו אין אנו חוששים לגוון ירוק משום הדר כלל, דכיון דלא מצינו שחששו דהטעם בזה משום הדר אלא משום גמר פירא, ועל כן מותר אפילו בעודו ירוק כיון שיש גמר פירא.

³² והטעם דכיון דלצד זה החסרון לא הוה מצד הדר, אלא גמר פירי, אז כיון דחוזר למראה של אתרוג אז נקרא גמר פרי וכשר.

לצד א' ³³ דפחות מכביצה לא הוה גמר פרי, אז אפילו להסוברים דנתקטנו הביצים, אפילו הכי כשר.

לצד ב' דפחות מכביצה לא הוה הדר, אז ³⁴ אולי יש להחמיר גם בשיעור אתרוג.

לצד ב' דפחות מכביצה לא הוה הדר, אז אפילו עתיד לחזור למראה האתרוג אז פסול, משום דלמעשה עכשיו אינו הדר.

ובנוגע השאלה להסוברים דנתקטנו הביצים, אם צריכין ליטול אתרוג כשיעור ב' ביצים.

----- מקורות וביאורים -----

³³ כצד זה מבואר בשו"ת חתם סופר [או"ח סי' קפ"א הובא דבריו בבה"ל סימן תרמ"ח ד"ה פחות מכביצה] דכתב לחדש דאפילו לדעת הצ"ח דאית ליה דבעלמא מצרכין להכפיל את שיעור הביצים כיון שנתקטנו הביצים, מ"מ לענין אתרוג מודו כו"ע דסגי בשיעור ביצה דבזמנינו, דכיון דהא דבעינן שיעור כביצה אינו דין שיעור כבעלמא אלא עיקר הטעם הוא משום גמר פירי, כלומר דכשמגיע האתרוג לגודל זה מוכח שכבר נגמר גידול הפרי, וכיון שגם גידולי הפירות המה ביחס שוה לגודלן של הביצים משו"ה סגי בביצה שבזמנינו להוכיח על גמר הגידול, וכן כתב בשו"ת בית שלמה [או"ח סי' ק"ז].

³⁴ כתבתי לשון אולי, משום דאפילו לצד זה דלא הוה הדר, יש לעיין מה הסיבה דלא הוה הדר, וכי זה גזירות הכתוב, אלא וודאי שיש הסבר בזה דכיון דזה קטן ממילא חסר בההידור, וכמו דאם זה גדול מאוד לא הוה הדר ה"ה אם זה קטן מאוד, ואם כן יש לומר אולי דגדר קטן וגדול בזה דנין נמי ע"פ המציאות שבימינו, ממילא אפילו נימא דבדרך כלל נקטינן דנתקטנו הביצים, אבל לענין הדר זה תלי בהמציאות של היום. ועוד לפי מה שכתבתי לעיל בשם ר' דוד שכל הסיבה שלא הוה הדר הוא משום דלא הוה גמר פירא, א"כ כהיום שזה נקרא גמר פירי א"כ הוה הדר נמי.